

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ-СОМАТИЗМІВ (на матеріалі румейської, української та новогрецької мов)*

*Жарікова Юлія Валентинівна,
асист.*

Маріупольський державний гуманітарний університет

Стаття присвячена дослідженню семантичних особливостей соматичних фразеологічних одиниць румейської, української та новогрецької мов. Аналізується розподіл фразеологізмів за соматичним компонентом, а також їх належність до повних та часткових міжмовних еквівалентів або до безеквівалентних фразеологічних одиниць.

Ключові слова: соматична фразема, повний міжмовний еквівалент, частковий міжмовний еквівалент, безеквівалентна фразеологічна одиниця.

Актуальність статті зумовлена потребою досліджень фразеологічних одиниць (зокрема соматичних фразеологічних одиниць) у зіставному аспекті. Фразеологізми румейської мови досі ніким не вивчалися.

Метою розвідки є розподіл фразеологізмів румейської, української та новогрецької мов за соматичними компонентами, встановлення повних та часткових міжмовних еквівалентів, а також безеквівалентних фразеологічних одиниць.

Об'єкт дослідження становлять соматичні фразеологічні одиниці румейської, української та новогрецької мов.

Предметом дослідження є семантичний аналіз фразеологізмів румейської, української та новогрецької мов.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що аналіз фразеологізмів румейської мови проводиться вперше.

Соматичні фразеологізми у різних мовах були об'єктом дослідження у працях О.О. Селіванової (в українській), Н.Я. Стрілець (в іспанській, італійській та французькій), І. Білкової (у чеській та англійській мовах), В.П. Скнара (в українській та англійській), Ю.О. Долгополова (в російській, англійській та німецькій), Е.М. Мордкович (у білоруській) та ін. [Толстова 2007, 3].

Соматична фразема – це двовершинна (що складається з як мінімум двох повнозначних слів) непередикативна фразеологічна одиниця, ключовим ономазіологічним компонентом якої є соматизм (назва частини чи органу тіла) [Стрілець 2003, 4].

Широке вживання соматизмів у складі фразеологічних одиниць в значній мірі обумовлено тим, що соматизми являють собою один з найдавніших шарів в лексиці різних мов і входять у ядро словникового фонду кожної мови.

Популярності соматичних фразеологічних одиниць (СФО) сприяють також актуальність змісту, яскрава образність, народність, нескладність граматичного оформлення і стилістична багатообразність. Найбільш активні у фразеутворенні є лексеми-соматизми, що викликають образні асоціації з інтелектом, фізичною працею, життям, почуттями, а також асоціації, пов'язані зі сприйняттям світу та його пізнанням [Ленец 2007, 25].

Характерною рисою соматичної фразеології є наявність у мові численних аналогів, дуже близьких за образним напрямком словосполучень. Ця особливість різко

відрізняє соматичні фразеологізми від інших тематичних груп фразеологічних одиниць. Збіг образності соматичних фразеологізмів різних мов пояснюється не тільки запозиченням, але й загальними закономірностями, які призводять не тільки до виникнення близьких фразеологічних одиниць. Численність соматичних фразеологізмів в різних мовах природно, так як соматичні лексеми, які входять до їх складу, володіють високою здібністю метафоризуватись.

Матеріалом нашої розвідки слугують соматичні фразеологічні одиниці, вилучені з "Глумачного словника новогрецької мови" [Μπαλτινιώτης 1998], з "Українсько-російського і російсько-українського фразеологічного словника" [Олійник, Сидоренко 1978], "Сучасного фразеологічного словника української мови [Ярещенко 2008], "Румейсько-російсько-новогрецького словника" [Харабадот 2006], текстів художньої літератури, а також з усного мовлення носіїв румейської мови.

При зіставленні фразеологічних систем двох мов для встановлення міжмовної еквівалентності слід враховувати багатозначність фразеологічних одиниць.

Розподіл соматичних компонентів румейських, українських та новогрецьких фразеологізмів за частотністю у значній мірі схожий. У всіх трьох мовах найбільш вживаними соматизмами є *рука, око, голова (розум, мозок), нога та серце* в українській, *шер, мат, фтял (ну, мяла), бдъар та кардъя* в румейській, *то хѣри, то μάτι, то κεφάλι (ο νοϋς, το μυαλό), то πόδι та η καρδιά* у новогрецькій мові.

Розподіл за частотністю інших соматичних компонентів у трьох мовах теж схожий. Це свідчить про те, що в СФО порівнюваних мов в основу номінації, у першу чергу, були покладені однакові якості і функції органів та частин тіла людини. Саме цим пояснюється значна схожість в семантиці СФО порівнюваних мов. Схожість, головним чином, виявляється у розподілі СФО за тематичними групами (характеристика людини; емоції та стан людини; характеристика ситуації; діяльність (дії) людини; обставинна характеристика місця, образу дії, міри та ступеня) та загальною семантикою цих груп [Ленец 2007, 30].

Так, більша частина фразеологізмів із компонентом *голова* характеризують розумову діяльність людини (мислення, пам'ять, інтелектуальні здібності), а також поведінку людини. Розум, здібності, кмітливість метафорично пов'язуються в багатьох народах з уявленнями про наявність голови (мозку, розуму), і, навпаки, дурість, тупість віддзеркалюються у метафоричному образі голови без мозку, що й призводить до виявлення схожих СФО аналогічної семантики в різних мовах. Наприклад,

круй су ну-м (фтял-м) – ударити в голову – μιν έρχεται (κάτι) στο κεφάλι (στο νοϋ);

кремазу фтял – вішати голову – катеβάζω τι κεφάλι μιν;

суреу та мяла (ту ну) – брати голову в руки – βάζω μυαλό;

еш фтял – мати голову (на плечах) – έχει νοϋ;

цакону ту фтял-м – ламати голову – σπάζω το κεφάλι μιν;

хану ту фтял – втрачати голову – χάνω το μυαλό μιν та ін.

Слід зауважити, що найбільш репрезентативними є ФО з такими партонімами :

⇒ *око (та матя-м эн тэсэра (дъекатэсэра) – у всі свої чотири ока – та μάτια μιν είναι τέσσερα (δεκατέσσερα); фанын ста матя – впадати в очі – χτυπώ στο μάτι).*

Фраземи із компонентом *око* позначають, крім спектру зорового сприйняття, об'єктивну оцінку дійсності, певної ситуації тощо;

⇒ **вухо** (*валу фты – нагострити вуха – βάζω αὐτί; ти пстэву та фтыя-м – не вірити власним вухам – δεν πιστεύω στ'αυτιά μου*). У фразеологізмах із партонімом *вухо* найчастіше реалізується значення "не виконувати чиїсь накази, прохання, волю; зовсім не слухатись";

⇒ **ніс** (*цхлэв панду ту мты-м – сунути свого носа – χώνω τη μύτη μου παντού; скону ту мты-м – задерти носа – σηκώνω μύτη*). Ці фразеологізми використовуються на позначення таких понять, як "цікавість, допитливість", "розчарування", "зарозумілість" та ін.;

⇒ **зуби** (*фтрызу та дьондя-м – скреготати зубами – τρίζω τα δόντια μου; фсыгу та дьондя-м – стискати зуби – σφίγγω τα δόντια*);

⇒ **рот** (*ти перс ту пис ту стома – в рот не візьмеш – δεν βάζω στο στόμα μου*);

⇒ **горло** (*пэру пих т гула – брати за горло – πιάνω (κάποιον) από το λαιμό*);

⇒ **язик** (*курту глоса – проковкнути язика – καταλίνω τη γλώσσα μου; гаргалыз глоса-м – чесати язика – με τρώει η γλώσσα μου*) та ін.

Як засвідчує аналізований матеріал, фразеологізми із партонімом *язик* здебільшого позначають мовленнєву діяльність та зазвичай мають негативну забарвленість.

Семантика багатьох СФО з компонентом *рука* пов'язана з діяльністю людини. Найсамперед звороти із компонентом *рука* експлікують сприйняття цього соматизму як органу сили, влади, керівництва, а також механізму привласнення, підкорення тощо. Партонімами соматизму *рука* є плече, лікоть, палець. Наведемо декілька прикладів:

вары шер – важка рука – βαρύ χέρι;

валу шер – докласти рук – βάζω χέρι σε κάτι;

нда офтюра та шера – з пустими руками – με άδεια χέρια;

ставрону та шера – складати руки – με σταυρωμένα τα χέρια;

пэру пис та шера – взяти в свої руки – παίρνω στα χέρια μου;

хт эна шер пис т алу – з рук у руки – από χέρι σε χέρι та ін.

Фразеологізми із соматизмом *нога* мають пряме значення, тобто виступають "знаряддям" руху людини. Наприклад,

имы пас ту бдъар – бути на ногах – είμαι (βρίσκομαι) στα πόδια

скумы пас ту бдъар – підняти на ноги – σηκώνω στο πόδι та ін.

Лексема *серце* є структурним центром значного за об'ємом фразеологічного гнізда, у складі якого виділяються фразеологічні серії та синонімічні ряди зі значенням "душевні переживання та стани". Фразеологічне гніздо – це сукупність різноструктурних фразеологічних одиниць, у складі яких зустрічається одне й те саме слово у різних парадигматичних формах [Эмирова 2008, 31].

Компонет *серце* відображається у фразеологізмах як символ почуттів, кохання. Наприклад,

бен пас кардъыя-м – заходити в серце – μπαίνει στην καρδιά μου;

эху пис кардъыя-м – носити в серці – έχω στην καρδιά μου.

Завдяки фразеологізмам з цим компонентом ми можемо описати майже увесь світ:

⇒ численні відтінки почуттів та станів людини – *κλέ καρδῶν-м – крається серце – κλαίει η καρδιά μου (για κάτι), καρδῶν-м эш варус – важко на серці – έχω βάρος στην καρδιά μου;*

⇒ дати характеристику людині – *мавру καρδῶν – чорне серце – μαύρη (κακή) καρδιά, καρδῶν эн хая – кам'яне серце – η καρδιά πέτρα* та ін.

Усі СФО згаданих вище груп слід віднести до повних міжмовних еквівалентів. Фразеологічні еквіваленти – це фразеологізми, які повністю співпадають за значенням, а також за внутрішньою формою (мотивуючею значення ознакою та образом, які є аналогічними за формою вільними словосполученнями), стилістичною та експресивно-емоціональною забарвленістю [Эмирова 2004, 7].

Іншою групою СФО є часткові міжмовні еквіваленти. При цьому семантика цих ФО має бути обов'язково схожою, але граматичні та стилістичні параметри можуть відрізнитись. Наприклад, в українській мові фразеологізм *душа йде в н'яти* за своєю семантикою має еквіваленти в румейській – *кардῶν-м дѣин пис та патоныс* (букв. *серце пішло у н'яти*) та новогрецькій мовах – *η ψυχή μου πήγε στα δόντια μου* (букв. *душа пішла в зуби*), але вони різняться своїм компонентним складом.

При зіставленні СФО двох мов слід враховувати також наявність у кожній мові синонімічних рядів, а також варіантів ФО, які у повному складі можуть вступати у відношення міжмовної еквівалентності. При цьому одні фразеологізми можуть бути повними еквівалентами, а інші – частковими [Ленец 2007, 34]. Наприклад, варіативний ряд в українській мові *добре / золоте / велике серце* має повні еквіваленти в румейській мові – *кало / флюрытку / мѣга кардῶν*, але в останньому варіанті різниться в новогрецькій – *καλή / χρυσή / ευγενική καρδιά* (букв. *шляхетне серце*).

Останню групу аналізуємих СФО складають безеквівалентні ФО. У цих випадках використовують описовий переклад, тобто переклад шляхом переказу змісту звороту однієї мови вільним словосполученням іншої [Кунин 1983: 10]. СФО цієї групи відображають національно-історичну та культурну своєрідність фразеології кожної мови. Наприклад, в румейській мові, фразеологічний зворот *гласа ян чагалдах* (букв. *язик немов клямка*) – позначає людину, яка постійно, безупинно розмовляє. Цей зворот має безпосередній зв'язок з побутом румеїв. Слово *чагалдах* позначає клямку на дверях будинку, схожу на язик. Щоби входити та виходити з будинку необхідно було постійно її натискати. Очевидно, саме звідси утворився цей фразеологічний зворот. Інший фразеологізм румейської мови *мат ки фрыдѣ* (букв. *око та брова*) – використовується для позначення дуже близьких, нерозлучних друзів. Він не має ні еквівалентів, ні аналогів в українській та новогрецькій мовах.

В румейській мові цікавим є факт утворення номінативних фразеологічних одиниць для позначення певних понять. Це, вочевидь, пояснюється тим, що румейська мова не мала відповідних лексем, тому й використовувалися описові фрази. Наприклад, у *бдѣры ту хтѣн* (букв. *гребінь ноги*) – підйом ноги в українській, та *η καμάρα του ποδιού* в новогрецькій; *маты хапахя* (букв. *кришки ока*) – повіки в українській мові та *τα βλέφαρα* в новогрецькій.

Серед причин схожості в семантиці та образному вираженні різномовних СФО головною є схожість якостей та функцій органів та частин тіла людини, яка є основою утворення внутрішньої форми при фразеологічній номінації.

Соматична фразеологія містить побутові ситуації чи морально-етичні, трудові, емоційні характеристики індивіда. Фраземи цієї групи слугують для найменування психологічної, інтелектуальної, фізичної, соціальної понятійних сфер. Різні прояви життя людини знаходять яскраве й своєрідне відображення у соматичних фразеологізмах.

Слід зауважити, що соматичні фразеологізми споріднених румейської та новогрецької мови, а також неспорідненої з ними української мови мають численні повні та часткові еквіваленти, що свідчить про універсальність номінації – однакових якостей та функцій органів та частин тіла людини.

Статья посвящена исследованию семантических особенностей соматических фразеологических единиц румейского, украинского и новогреческого языков. Автором анализируется распределение фразеологизмов по соматическому компоненту, а также их принадлежность к полным и частичным межъязыковым эквивалентам или к безэквивалентным фразеологическим единицам.

Ключевые слова: *соматическая фразема, полный межъязыковой эквивалент, частичный межъязыковой эквивалент, безэквивалентная фразеологическая единица.*

The article deals with semantic features of the somatic phraseological units in Rumeic, Ukrainian, and Modern Greek. Distribution of phraseological units on the basis of somatic components has been analysed, their belonging to complete and partial interlingual equivalents or to non-equivalent phraseological units has been examined too.

Keywords: *somatic phraseme, complete interlingual equivalents, partial interlingual equivalents, non-equivalent phraseological units.*

Література:

1. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / [Лит. ред. М. Д. Литвинова]. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Русс. яз., 1984. – 944 с.
2. Ленец Е.З. Конвенциональные фразеологизмы с соматизмами в современном французском языке: пособие / Е.З. Ленец. – Гродно: ГрГУ, 2007. – 143 с.
3. Стрілець Н.Я. Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах (на матеріалі французької, іспанської та італійської мов): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 "Романські мови" / Н.Я. Стрілець. – К., 2003. – 17 с.
4. Сучасний фразеологічний словник української мови [уклад. А.П. Ярешенко та ін.]. – Харків: Торсінг Плюс, 2008. – 640 с.
5. Толстова О.Л. Лінгвокогнітивні особливості соматичних фразеологізмів іспанської мови: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 "Романські мови" / О.Л. Толстова. – К., 2007. – 17 с.
6. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник [уклад. І.С. Олійник, М.М. Сидоренко]. – 2-е вид. перероб. і оновл. – К.: Радянська школа, 1978. – 447 с.
7. Харабадот Р.С. Румейско-русско-новогреческий словарь / Р.С. Харабадот. – Мариуполь: Федерация греческих обществ Украины, 2006. – 480 с.
8. Эмирова А.М. Избранные научные работы. К 75-летию со дня рождения и 52-летию научной, педагогической и общественной деятельности / А.М. Эмирова. – Симферополь: КРП "Издательство "Крымучпедгиз", 2008. – 366 с.
9. Эмирова А.М. Русско-крымскотатарский учебный фразеологический словарь / А.М. Эмирова. – Симферополь: Доля, 2004. – 175 с.
10. Μπαμπινιώτης Γ.Δ. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση λέξεων / Γ.Δ. Μπαμπινιώτης. – Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας, 1998. – 2064 σ.